

Maailma muutoksessa – muuttajien maailmassa

Seija Jalagin

seija.jalagin@oulu.fi

Historioitsijan näkökulmasta muutos on maailman ja ihmiskunnan jatkuva olotila. Jotakin, paljonkin, on aina muutoksessa jossain. Yksi jatkuvassa liikkeessä oleva ovat ihmiset. On paradoksaalista, että puhumme juurista ikään kuin ihminen voisi elää ja toimia vain yhdessä paikassa, maaperässä kuten kasvi (kasvejakin siirrellään kyllä paikasta toiseen).

Luontometaforat voivat tuottaa myös ongelmallista ihmiskuvaa. Ihmiskunnan historia on paljolti liikkumisen historiaa. Siksi käsittelen aluksi siirtolaisuuden ja lähetyksen suhdetta, jolla on kirkon kansainvälisen työn näkökulmasta pitkä historia. Sitten nostan tarkemmin esiin sanoja ja käsitteitä, joilla nykyään puhumme liikkuvista ihmisistä ja joilla tehdään rajojen ja liikkumisen politiikkaa.

Siirtolaisuus ja lähetystyö

Kun aikanaan tein väitöskirjaa suomalaisesta lähetystyöstä 1900-luvun alun Japanissa, ihmettelin, miksi lähetystyö jaettiin ulko- ja sisälähetykseen. Molemmissa kohdattiin nähdäkseni samoja kysymyksiä ja toimittiin varsin samalla tavalla. Kieliongelmat tai vähemmistöasemassa olleiden ihmisten tilanteet olivat tuttuja sekä sisä- että ulkolähetyksen työalueilla. Sisälähetys koetti tavoittaa muun muassa jutaavia saamelaisia tai liikkuvia romaneja, ulkolähetyksessä puolestaan lähetit olivat maahanmuuttajia, tosin expateja eli varsin hyväosaisia muuttajia.

Teologisesti on tietysti tuttua, että liikkuvat ihmiset, kutsutaan heitä sitten vaikka siirtolaisiksi tai pakolaisiksi, ovat kristinuskon historian ytimessä. Raamatusta löytyy lukuisia esimerkkejä pakolaisista ja siirtolaisista, joiden mukana kristillisyyttä kulkeutui tai kuljetettiin tarkoituksella paikasta toiseen pitkin Välimeren maailmaa. Valkoisen Euroopan ja Amerikan historiassa puolestaan imperialistinen maailmanvalloitus ja kolonialistinen hyväksikäyttö saatteli käsipuolellaan myös kristillistä lähetystyötä. Edes suomalaiset lähetyksjärjestöt ja evankelisluterilainen kirkko eivät ole tässä suhteessa viattomia. Tietenkään lähetystyön

historia ei ole ensisijaisesti kulttuuri-imperialismia (käsite itsessäänkin on löysä), mutta se ei ollut myöskään vain abstraktin opin viemistä maailman eri kolkkiin.

Lähetystyön ja siirtolaisuuden tutkimusta pohtinut Martha Th. Frederiks (2022) on todennut, että käsitteet 'lähetys' (*mission*) ja 'siirtolaisuus' (*migration*) kaipaavat akateemista käsitteellistä tarkkuutta, koska siirtolaisuudesta käydään parhaillaan kovaäänisiä poliittisia debatteja. Siirtolaisuudesta ja siirtolaisista esitetyt mielikuvat ovat poliittisesti, teologisesti, jälkikoloniaalisesti tai aktivismin myötä muovautuvia. Käsitteellinen epämääräisyys tekisi siksi myös lähetystyön ja siirtolaisuuden kytköksen tutkimisesta helposti tieteellisen miinakentän. Nähdäkseni keskeisten käsitteiden heittäminen yhteiskunnallisissa keskusteluissa tekee molemmista ilmiöistä helposti pelkän mielikuvien maailman, jossa joidenkin ihmisarvo kyseenalaistetaan toistuvasti.

Tuotamme vastakkainasetteluja toisinaan tahattomasti. Lähetystyötä ja siirtolaisuutta koskeva tutkimus käyttää binaarisia käsitteitä kuten siirtolainen–paikallinen, länsimainen muuttaja–ei-länsimainen muuttaja. Puhetapa toiseuttaa ja arvottaa määritellessään *toisen* tai *vieraan* poikkeukseksi normista tai normaalina pidetystä. Normi on yleensä historiallisesti rakentunut länsi eli Eurooppa ja Pohjois-Amerikka, tai paikallinen, paikallaan pysyvä.

Yksi muuttoliiketutkimuksen sitkeistä pulmista onkin, että samalla kun koetamme välttää korostamasta ryhmärajoja, kuten vaikkapa somali, syyrialainen, pakolainen, maahanmuuttaja ja niin edelleen, meidän pitäisi tunnistaa erilaisten taustojen ja tilanteiden tuottamia kysymyksiä, jotka koskevat juuri tiettyjä ihmisiä. Esimerkiksi kaikkien sulattamisesta keskenään samanarvoisiksi käy vaikkapa Ranska, jossa ei perinteisesti ole eroja tunnustettu. Tuloksena on kuviteltu tasa-arvo, jonka vuoksi rakenteellisiin ongelmiin ei tarvitse tai voida puuttua.

Tästä syystä tutkimuksessa pyritään yhä useammin siihen, ettemme tuottaisi tietoa, jonka selityksenä on se, että joku on afganistanilainen tai irakilainen, varsinkin kun he voivat tosiasiallisesti edustaa kansalaisuuden sijaan vähemmistöä, kuten Afganistanin hazaroita tai Irakin kurdeja (Tervonen & Leinonen 2021). Vähemmistöt ovat eritoten pakolaisten joukossa vahvasti edustettuina, koska nimenomaan vähemmistöjen asema on kotimaassa vaikea tai jopa vainottu.

Tutkijat pohtivat nykyään tarkkaan myös eettisiä kysymyksiä, kun on kyse haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tutkimisesta. Ei riitä, että varmistetaan haastateltavan suostumisesta tutkimukseen tai henkilötietojen suojaamisesta. Tutkimuseettisestä periaatteesta *do no harm* on siirrytty yhä laajemmin periaatteeseen *prevent harm* eli tutkijalla on moraalinen velvollisuus tuoda esiin rakenteellista epätasa-arvoa ja sen seurauksia. Samalla pitäisi toteutua *ethics of care* -periaate eli tutkijan on välitettävä yhtä paljon tutkimuksensa kohteena olevista ihmisistä kuin aineistosta, teoriasta, metodeista ja tutkimuksensa tuloksista. Tutkijan ja kaikkien muidenkin, jotka toimivat haavoittuvassa asemassa olevien ja traumaattisia kokemuksia läpikäyneiden ihmisten kanssa, on tunnistettava oma paikkansa, esimerkiksi se miten luottamusta voi rakentaa, jos toisen kokemukset viranomaisista perustuvat väkivaltaiseen tai muuten epäoikeudenmukaiseen kohteluun.

Palatakseni lähetyksen ja muuttoliikkeen suhteeseen, yksi kiistojen aihe – myös Suomessa – ovat uskonnolliset kääntymykset ”maahanmuuttostrategiana” (Frederiks 2022, 672). Näitä kysymyksiä on viime vuosina tutkittu Valtteri Vähä-Savon johtamassa hankkeessa ”Moderni inkvisitio? Arvioinnin teknologiat, todistamisen käytännöt ja asiantuntija-auktori-teetti yksilöiden sisäisen totuuden arvioinnissa”. Yksi tutkituista teemoista on turvapaikanhakijat, jotka vetoavat uskonnolliseen kääntymykseen, toinen turvapaikanhakijat, jotka vetoavat seksuaaliseen suuntautumiseensa, ja kolmas teema ovat transihmiset, jotka pyrkivät sukupuolenkorjausprosessiin. Ylipäänsä tutkimuksissa on todettu, että muuttajat, erityisesti pakolaiset, ovat usein muita vastaanottavaisempia uskonnolliselle kääntymykselle, sekä oman uskonnollisen perinteensä sisällä että sen ulkopuolelle. Syyt ovat moninaisia: joillekin uusi uskonnollinen viitekehys tuo sosiaalista pääomaa, jotkut voivat sen avulla kapinoida perhe- ja sukuperinteiden odotuksia vastaan, sulautua paremmin uuden kotimaan valtakulttuuriin tai sopeutua sosiaaliseen tai kulttuuriseen murrokseen.

Omassa tutkimuksessani on tästä historiallisia esimerkkejä. Venäjältä vallankumouksen ja sisällissodan jälkeen Suomeen vuosina 1918–1922 tulleet tuhannet itäkarjalaiset ”heimopakolaiset” olivat ortodokseja. Ryssittelyä ja muuta syrjintää välttääkseen he suomensivat etu- ja sukunimiään, puhuivat kotona karjalaa ja kodin ulkopuolella suomea, ja osa luopui ortodoksisuudesta siitäkin huolimatta, että matkapapit (pakolaisia itsekin) hoitivat hajallaan Suomessa olevaa pakolaisseurakuntaa. Kirkkokunnan vaihtamiseen johtivat myös

avioliitot luterilaisten suomalaisten kanssa. Kotoutuminen johti seuraavan sukupolven kohdalla sekä kielen että karjalaisen ortodoksisuuden rapautumiseen, vaikka molemmat olivat osa syvää kulttuuri-identiteettiä ja liki ainoata omaisuutta, jonka pakolainen pystyi kantamaan mukanaan.

Kriittistä keskustelua onkin aiheuttanut muuttajien parissa evankeliointi. Varsinkin haavoittuvassa asemassa olevien kuten pakolaisten tai paperittomien parissa tehtävää uskonnollista työtä on saatettu pitää epäeettisenä, koska sen katsotaan hyväksikäyttävän toisen haavoittuvuutta. Toisten mielestä taas kristillinen vieraanvaraisuus on laajasti uskonnollista vieraanvaraisuutta, jossa kunnioitetaan toisten uskonnollisuutta eli kohtaamisessa korostuvat pikemminkin uskontojen väliset suhteet kuin evankeliointi. On myös tutkimustietoa siitä, miten juuri uskonnollinen auttamistyö on ollut käännteentekevä monien kovia kokeneiden maahanmuuttajien elämässä.

Vieraanvaraisuus (*hospitality*) ei olekaan automaattisesti positiivista, vaan siihen tulisi tietoisesti sisällyttää sitoutuminen oikeudenmukaisuuteen: pyrkimys vastustaa ennakkoluuloja, rasismia ja epäoikeudenmukaista lainsäädäntöä. Koska vieraanvaraisuus sisältää valta-asetelman vieras–isäntä, tutkija Dorottya Nagy on ehdottanut keskeiseksi käsitteeksi, puhetavaksi ”naapurina”, siis ihmistä, joka on samanlainen kuin minä itse.

Lähetystyön ja muuttoliikkeen tutkijat ja käytännön työn tekijät tunnistavat myös niin sanotun ’käänteisen lähetystyön’ eli muista maanosista Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan tulevat kristilliset lähetystyöntekijät, jotka pyrkivät evankelioimaan mielestään maallistuneita kristinuskon vanhoja sydänmaita.

Keiden sanoilla puhumme

Kriittisen muuttoliiketutkimuksen edustajat ovat varsinkin viimeisen kymmenen vuoden kehitystä tutkiessaan osoittaneet, että ne käsitteet, joiden avulla muuttajia määritellään ja käsitellään, eivät tunnista heidän tilanteidensa monimutkaisuutta. Siksi onkin keskeistä tarkastella kansallisen lainsäädännön, kansainvälisten sopimusten yhtä lailla kuin poliittisen ja arkipuheen sisältämiä puhetapoja. Käsitteet ja sananvalinnat eivät ole tärkeitä vain tutkijoille, vaan kaikille meistä. Kun puhumme maahanmuuttajasta, turvapaikanhakijasta, pakolaisesta, kiintiöpakolaisesta, paperittomasta, ulkomaalaistaustaisesta,

maahanmuuttotaustaisesta tai mistä tahansa, on olennaista tiedostaa sanojen tausta, käyttötarkoitus ja vaikutus.

Siirtolainen ja turvapaikanhakija ovat viimeisen vuoden, parin kuluessa hakeneet paikkaansa muun muassa uutislähetysissä ja toimittajien raporteissa. Suomen ja Venäjän välisille raja-asemille pyörillä kiirehtineitä kolmansien maiden kansalaisia on nimitetty toisinaan siirtolaisiksi, toisinaan taas turvapaikanhakijoiksi tai laittomiksi maahanpyrkijöiksi.

Minulle tutkijana tämä sanasotku kertoo kriittisen keskustelun puutteesta ja myös Suomen maahanmuuttopolitiikan reaktiivisuudesta sen sijaan, että se olisi pitkäjänteistä ja strategista. Siksi esitän seuraavaksi ajatuksia muuttoliikkeisiin ja muuttajiin liitetystä nimityksistä.

Lähtökohtana on, että määritelmät ja kategoriat ovat monimutkaisia ja epätasällisiä. Lisäksi ne ovat aina syntyneet tietyssä historiallisessa kontekstissa ja tiettyyn poliittiseen tarkoitukseen, mutta ne vaikuttavat syvästi ihmisten elämään, jopa heidän selviytymiseensä.

Seuraavassa on kaksi siirtolaisen määritelmää, jotka täsmällisyydestään huolimatta eroavat toisistaan.

International Organization for Migration (IOM):

Siirtolainen on henkilö, joka muuttaa tai on muuttanut valtiosta toiseen tai valtion sisällä pois kotipaikastaan, riippumatta 1) laillisesta asemastaan, 2) siitä onko kyseessä pakkomuutto vai vapaaehtoinen muutto, 3) mitkä muuton syyt ovat, tai 4) mikä on oleskelun pituus. (Lähde: <https://www.iom.int/>; suomennos kirjoittajan)

Suomen Pakolaisapu:

Siirtolainen on yleistermi henkilölle, joka muuttaa pysyvästi asumaan toiseen maahan. Siirtolaisella tarkoitetaan sekä maahanmuuttajaa että maastamuuttajaa. Kansainvälisissä tilastoissa siirtolainen on henkilö, joka muuttaa maasta ainakin vuodeksi ulkomaille. Monien maiden tilastoissa siirtolaiseksi määritellään kuitenkin myös henkilöt, jotka muuttavat maahan lyhyemmäksi ajaksi – kuten puoleksi vuodeksi tai kolmeksi kuukaudeksi. (Lähde: <https://pakolaisapu.fi/sanasto/>)

Pakolaisen määritelmä puolestaan löytyy esimerkiksi Suomen Maahanmuuttovirasto Migrin sanastosta. Se perustuu YK:n vuonna 1951 solmittuun ja vuonna 1967 täydennettyyn kansainväliseen pakolaissopimukseen eli ns. Geneven sopimukseen:

Pakolainen / Refugee on ulkomaalainen, jolla on perustellusti aiheita pelätä joutuvansa vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Pakolaisaseman saa henkilö, jolle jokin valtio antaa turvapaikan tai jonka UNHCR katsoo olevan pakolainen. (Lähde: <https://migri.fi/sanasto>)

Määritelmät vaikuttavat täsmällisiltä ja järkiperaisiltä, mutta kun ne vellovat mediakeskustelussa, niihin punoutuu rodullistettuja ja luokkaan liittyviä merkityksiä. Voidaan myös kysyä, milloin siirtolaisuus tai pakolaisuus päättyy. Miksi kuulemme jatkuvasti arkipuheessa sellaisia ilmauksia kuin ”toisen polven maahanmuuttajat”? Enkä viitsi edes sanoa mitä ajattelen uhkakuvista, joilla esimerkiksi keskustan (tätä julkaistaessa perussuomalaisten) kansanedustaja Pekka Aittakumpu pelasi lokakuun alussa julkaisemassa tviitissään. Hänen kommenttinsa edusti paitsi historian ja kulttuuristen piirteiden käyttöä poliittisiin tarkoituksiin, myös vihan, pelon ja rasismien lietsomista.

Kategoriat, kuten siirtolainen ja pakolainen, kuvaavat huonosti ihmisten todellisuutta sekä moninaisia syitä muuttopäätöksen takana. Vapaaehtoisen ja pakkomuuton raja on häilyvä. Esimerkiksi Afganistanista paenneista monet ovat ensin hakeutuneet turvaan naapurimaa Iraniin. Kun elinolot ovat osoittautuneet vuosien mittaan lohduttomiksi tai kestäättömiksi, osa on jatkanut matkaansa vaikkapa Turkkiin. Siellä heidät on tulkittu siirtolaisiksi Iranista, mikä tarkoittaa, että EU:n alueelle päästessäänkään heitä ei katsota turvapaikanhakijoiksi. Sama ihminen on siis yhtäällä pakolainen, toisaalla siirtolainen, ja näiden sanojen juridinen, kansallinen ja kansainvälinen oikeudellinen tulkinta sanelee heidän mahdollisuuksiaan saavuttaa elämisen arvoinen elämä.

Kuvaannollisesti voisi todeta, että pakolaisuus on yhtä vanhaa kuin historia itsessään, mutta julkisissa keskusteluissa ja politiikassa harjoitetaan lyhytnäköistä historiallista katsetta eli käytännössä edellä esitettyä YK:n sopimusta, joka määrittelee pakolaisen juridisena kategoriana valtioiden näkökulmasta. Lisäksi pakolaissopimuksen painotus on henkilökohtaisessa vainossa – suojelun ulkopuolelle jäävät monet pakolaisuuden kaltaisissa

olosuhteissa elävät. Esimerkiksi luonnonkatastrofin tai ympäristöongelmien vuoksi kodeistaan lähtemään joutuneita sopimus ei koske.

YK:n pakolaissopimus ei koske myöskään sotaa pakenevia, kuten Ukrainan pakolaisia. Heihin onkin sovellettu EU:n ns. tilapäisen suojelun sopimusta, jonka aikamääreitä puolestaan pitää erikseen jatkaa sodan pitkittyessä. Aivan aiheesta muista maista tulleet turvapaikanhakijat ja pakolaiset ovat kokeneet ukrainalaisten kohtelun ja vastaanoton eri Euroopan maissa osoituksena valtiotason rasismista.

Siirtolaisuuden historia kietoutuukin läheisesti kolonialismin ja rasismin historiaan, mutta tämä yhteys unohtuu usein myös siirtolaisuuden tutkimuksessa (Mayblin & Turner 2021). Vuosina 1800–1950 noin 62 miljoonaa ihmistä muutti maasta tai maanosasta toiseen eurooppalaisen kolonialismin vuoksi tai seurauksena. Näitä muuttoliikkeitä tuottivat asutuskolonialismi, orjakauppa, erilaiset työsiirtolaisuuden muodot ja niin edelleen. Nykypäivän globaalin liikkuvuuden muodot eivät ole millään tavoin satunnaisia vaan heijastelevat kolonialismin perintöä.

Kun YLE-TV1:n pääuutislähetykset maanantaina 7.10.2024 näyttivät Helsingin lentokentälle saapuvia filippiiniläisiä lähihoitajia ja kertoivat Suomen houkuttelevan hallitusohjelman mukaisesti työperäisiä maahanmuuttajia myös Intiasta, Vietnamista ja Brasiliasta, kytkös kolonialismin perintöön on ilmeinen. Tästä todistaa tavoite saada halpaa työvoimaa, globaali taloudellinen epätasa-arvo ja erilaiset hierarkiat muuttajien välillä. – Yksi lentokentällä haastatelluista naisista toi tämän konkreettisesti esiin: hänen kaksi lastansa olivat jääneet Filippiineille, ja äiti toivoi saavansa heidät jossain vaiheessa Suomeen.

Julkisen keskustelun taustalla väikkyy tekijä, joka saa vain vähän huomiota: kansallisvaltio. On selvää, että valtio on toistaiseksi ainakin toimivin yhteiskuntien hallitsemisen järjestelmä, mutta sen itsestäänselvyksiä voisimme kyseenalaistaa. EU-passin omaavan kansalaisen ei tarvitse murehtia siitä, etteikö valtio suojelisi ja puolustaisi häntä (vaikka Suomen naapurissa Venäjä on esimerkki siitä, mitä totalitaristinen valtiojärjestys tarkoittaa omille kansalaisille). On kuitenkin pidettävä kriittinen ajattelu kirkkaana: Hyvin usein asioiden *kansallinen* järjestys esitetään asioiden *luonnollisena* järjestyksenä. Globaalin pohjoisen valtiot Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa kehittävät yhä väkivaltaisempia systeemejä rajakontrolliin ja myös maahanmuuttajien hallintaan. Esimerkiksi Saksassa on käytössä järjestelmä nimeltä *Duldung*, joka tarkoittaa maahanmuuttajan ”väliaikaista sietämistä”. Kyseessä on laillinen epästatus,

jonka nojalla henkilö voidaan koska tahansa heittää ulos maasta. Suomessa puolestaan suunnitellaan turvapaikanhakijoiden säilöön ottamista hakemuksen käsittelyn ajaksi. Siksi Pakolaisneuvonta kerää parhaillaan allekirjoituksia vetoomukseen kansanedustajille estääkseen lain eteenpäin viemisen. Toteutuessaan laki tarkoittaisi myös lasten säilöön ottamista eli vankeutta. Vetoomuksen perusviesti kuuluu näin: Turvanpaikan hakeminen ei ole rikos.

Aika lohduttomana katson tämänhetkistä vastakkainasettelujen maailmaa, jossa kovat kansalliset asenteet ajavat humanitaarisuuteen perustuvien arvojen ja ihmisoikeuksien yli. Suomen evankelisluterilaisen kirkon koen vielä seisovan vakaasti paikallaan puolustamassa heikkoja ja sorrettuja, olivatpa nämä minkä maan kansalaisia tahansa. Toivon, että kirkko käyttää arvojohtajan mahtiaan ja nostaa kriittisesti esiin valtioiden tekemän väkivallan, oli sitten kyse Suomesta, Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Saksasta, Israelista, Syyriasta, Venäjältä tai Iranista. Näiden toimien kohteena ovat aina ihmiset, tänään joku muu kuin sinä ja minä, huomenna ehkä jo meistä jompikumpi.

Teksti perustuu kirjoittajan pitämään luentoön Kirkon kansainvälisen työn verkostopäivillä Oulussa 10.–11.10.2024.

Valikoima kirjallisuutta

Crawley, Heaven & Skleparis, Dimitris: Refugees, migrants, neither, both. Categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis'. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(1) 2018, 48–64.

Frederiks, Martha Th. Mission and Migration: Mapping Methodological, Historical, and Theological Perspectives. K. Kim, K. Jørgensen, and A. Fitchett-Climenhaga, *The Oxford Handbook of Mission Studies*. Oxford University Press, 2022, 670–687.

Long, Katy: When refugees stopped being migrants: Movement, labour and humanitarian protection. *Migration Studies* 1(1) 2013, 4–26.

Mayblin, Lucy & Joe Turner: *Migration Studies and Colonialism*. Polity, 2021.

Nagy, Dorottya: Minding Methodology. Teoksessa *Theology-Missiology and Migration Studies. Religion, Migration, and Identity: Methodological and Theological Explorations*, toim. Martha Frederiks and Dorottya Nagy, 30–. Brill 2015.

Tervonen, Miika & Leinonen, Johanna (toim.) Vähemmistöt muuttajina. Näkökulmia suomalaisen muuttoliiketutkimuksen moninaisuuteen. Siirtolaisuusinstituutti 2021. Verkossa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7399-10-1>

Zetter, Roger: Protection in Crisis: Forced Migration in a Global Era. Washington, DC: Migration Policy Institute, 2015. <http://www.migrationpolicy.org/research/protection-crisis-forced-migration-and-protection-global-era>